

²⁵ Там само. – Арк.39, 5, 65.

²⁶ Там само. – Оп.5. – Спр. 54. – Арк.1; Тархов С.А. Історія міськелектротранспорту Чернівців. – Чернівці: Прут, 1997. – С.149.

²⁷ ДАЧО. Примарія міста Чернівці. Переписка с командованием аэропорта о запрещении строительства в зоне аэропорта. – Ф.43. – Оп. 1. – Спр. 8028. – Арк. 1-2.

²⁸ ДАЧО. Примарія міста Чернівці. Отношение командования Черновицкого аэропорта о благоустройстве улиц в районе аэропорта в связи с приездом министра авиации. – Ф.43. – Оп.1. – Спр.8043. – Арк.1.

²⁹ Glasul Bucovinei. – 1933. – 27 mai.

³⁰ Glasul Bucovinei. – 1936. – 30 ian.; Час. – 1936. – 1 лют.

³¹ ДАЧО. Примарія міста Чернівці. Отношение командования аэропорта об уточнении географических и топографических координат Черновицкого аэропорта. – Ф.43. – Оп. 1. – Спр. 8046. – Арк.4.

³² ДАЧО. Примарія міста Чернівці. Отношения командования Черновицкого аэропорта о мероприятиях для предотвращения лётных аварий. – Ф.43. – Оп. 1. – Спр. 8045. – Арк.1, 10-11, 15.

³³ Час. – 1936. – 30 квіт.

УДК 94 329.15](477.82)“1988-1991”

© Василь Чура (Львів)

ФІНАНСОВИЙ СТАН ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КОМІТЕТУ КПУ НАПРИКІНЦІ 80-х – ПОЧАТКУ 90-х рр. ХХ ст.

Наукова розвідка розкриває причини та шляхи зниження фінансової спромоги комуністичної організації Чернівецької області на тлі системного скорочення її чисельності.

Ключові слова: КПРС – КПУ, фінансово-господарське становище, національно-визвольний рух, скорочення, перебудова, демократизація, чисельність, бюджет.

Чура В.

Финансовое положение Черновицкого областного комитета КПУ в конце 80-х – начале 90-х гг. ХХ в.

Научная статья раскрывает причины и пути снижения финансового потенциала коммунистических структур Черновицкой области на фоне системного сокращения их численности.

Ключевые слова: КПСС – КПУ, финансово-хозяйственное положение, национально-освободительное движение, сокращение, перестройка, демократизация, численность, бюджет.

Chura V.

Financial Conditions of Chernivtsi Regional CPU Committee in late of 1980^s – In early of 1990^s

The scientific article researches the reasons and ways of reduction financial conditions of Chernivtsi regional CPU Committee in the view of systemic reduction of its quantity.

Key words: CPSU, CPU, financial and economic conditions, national and democratic movement, reduction, reconstruction, democratization, quantity, budget.

Позаяк КПРС була ініціатором створення СРСР, вона розглядала соціально-економічний потенціал країни як власне надбання, а тому широко користувалася ним для забезпечення своєї фінансової потуги. За десятиліття безконтрольного використання державного ресурсу компартійні статки перетворилися у найбільшу фінансову структуру країни. Велетенський бюджет партії забезпечував безпереймне функціонування комуністичної системи як у межах Союзу РСР, так і за його кордонами.

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. КПРС налічувала 19.468.786 млн партійців¹. Ключовим джерелом наповнення партійної скарбниці були щомісячні внески її членів. Розмір сплати встановлював партійний статут: при доходах до 70-ти крб – 10 коп., від 71 до 100 крб – 20 коп., відповідно 101 – 150 крб – 30 коп., 151 – 250 крб – 1% від місячного заробітку, понад 250 крб – 2%, понад 300 крб – 3%². Крім того, кошти партії формувалися із видавничої, виробничо-господарської діяльності, добровільних внесків комуністів і громадян СРСР та інших країн. Бюджет КПРС у зазначений період становив близько 5 млрд крб., що демонструє вагомий фінансовий стан партії³.

Соціально-економічний стан КПУ також не вирізнявся скрутою. У 1988 р. її кількість становила 3.178.046 млн членів і поступалася лише чисельності компартійців РРФСР⁴. Партійний бюджет акумулював 497 млн крб, будучи, очевидно, найбільшим у республіці⁵.

Проте наприкінці 1980-х рр. національно-демократичний рух спричинився до втрати політичного авторитету Комуністичної партії, а відтак до зменшення компартчисельності, що негативно позначилося на фінансовому стані Компартії України. Особливо гостро антикомуністичне протистояння розгорталось у Чернівецькій області, де спад фінансової потуги парторганізації простежувався досить помітно.

Історіографія порушеної проблеми не знайшла відображення на сторінках вітчизняних наукових видань. Однак дослідження генези фінансового стану Чернівецького компартапарату наприкінці 1980-х рр. дасть змогу зрозуміти причини політичного фіаско комуністів Буковини, а відтак просте-

жити шляхи становлення державної самостійності України. Тому завданням даної наукової розвідки є спроба дослідити динаміку компартійних коштів на тлі розгортання антикомуністичного руху в регіоні.

Джерельною базою дослідження слугуватимуть неопубліковані, таємні компартійні документи, що зберігаються у Державному архіві Чернівецької області. Органічно доповнить розвідку матеріал, надбаний шляхом інтерв'ювання учасників подій.

Статистичні звіти обкому партії щодо складу обласної партійної організації свідчили про її системне зростання до 1986 р. Згодом розпочинається хоча і не значне, але скорочення прийому у члени КПРС. Його низхідну динаміку демонструють наступні дані: у 1987 р. комуністами стали 1.293 особи, 1988 – 1.265, 1989 – 1.257. Кандидатами, відповідно, 1.356, 1.299, 1.011.

У 1988 р. чисельність Чернівецької облпарторганізації становила 44.847 тис. членів КПРС та 1.425 кандидатів. Загальна кількість становила 46.299 партійців. З них: 16.047 працівників промисловості, 11.945 сільського господарства, решта – представники інших народногосподарських галузей регіону. Компартійну систему області склали 1.372 первинні партійні організації. Упродовж зазначеного року добровільно здали партійні документи 60 осіб, пояснивши свій вчинок небажанням виконувати статутні вимоги, релігійними переконаннями та незгодою із внутрішньою і зовнішньою політикою КПРС⁶.

Аналіз бухгалтерських партійних документів засвідчив, що до 1987 р. фінансово-господарський стан обласної парторганізації вирізнявся високим рівнем та перманентною стабільністю. Зарплата компартійних керівників була найбільшою в області, тому приналежність до партійної верхівки спричиняла досить високий матеріальний рівень очільників комуністичних партійних структур.

Керівник обласної парторганізації – перший секретар обкому отримував 600 крб, другий – 500, секретарі – 480, завідувач відділом – 380, завідувач сектора – 270, інструктор – 250. Голова обласного партійного комітету КДБ – 425 крб, УВС – 420. Перший секретар міськкому заробляв 390 крб, другий – 340, секретар – 310, заввідділу – 280, інструктор – 220. Партійні працівники районних комітетів мали наступні зарплати: перший секретар – 330 крб, другий – 280, секретар – 260, завідувач відділу – 230, завідувач сектору – 220, інструктор – 200. Керівник обласного райкому отримував 340 крб., другий секретар – 290, секретар – 270, завідувач відділу – 230, завідувач сектора – 220, інструктор – 200. Ректор університету марксизму-ленінізму заробляв 270 крб у місяць, проректор – 250, завідувач навчальної частини – 190, завідувач кафедри – 100. Керівник постійно діючих курсів підвищення кваліфікації партійних і радянських працівників – 270 крб, а його заступник – 220.

Заробітна плата обслуговуючого персоналу компартапарату також вигідно вирізнялася на тлі розгортання соціально-економічної кризи. Завідувач гаража отримував 220 крб, механік – 180, шофер – 155, старший бухгалтер – 150, комірник – 130, диспетчер – 125. Інженер обкому діставав 250 крб, завгосп – 180, комендант – 160, технік – 160, механік – 150, столяр – 120. Чернівецький партапарат мав змогу самостійно фінансуватися та перераховувати до Москви щорічно від 300 до 500 тис. крб. Дотації із союзного центру надходили тільки в разі великого будівництва та проведення інших фінансово містких акцій⁷.

Проте у 1988 р. ситуація дещо погіршується. Очевидно, давалося взнаки системне сповзання народного господарства країни до економічної кризи, яка торкнулася і партійних органів. Як наслідок, розпочалося скорочення компартчисельності і зниження кількості партійних внесків. Наприклад, прибуткова частина річного бюджету складала 2.908,3 тис. крб і формувалася із 2.450 тис., які надійшли як членські партвнески, 283,3 – відрахування від прибутків партійних періодичних видань та 20,3 – інших надходжень. Видаткова частина партійної каси налічувала 3.796,1 тис. крб. Це витрати на утримання партапарату – 3.118,1 тис. крб, з яких 1.387 тис. складала зарплата, будівництво та ремонт приміщень – 678. Таким чином, баланс обласної парторганізації був від'ємним. Тому із бюджету КПРС надійшло ще 1.087,8 тис. крб асигнувань⁸.

З огляду на те, що у 1989 р. розгортання національно-демократичного руху поглибилося, а соціально-економічна криза все далі проникала у народногосподарський комплекс Буковини, деструктивні явища у компартійному середовищі продовжували наростати. За даними комісії партконтролю, у зазначеному році партійності позбулося вже 310 осіб. З них за політичними мотивами 113⁹. Лише за четвертий квартал 1989 р. 60 осіб добровільно здали партійні документи, 39 кандидатів у члени КПРС відмовилися вступати в партію. Це 85 робітників, 7 колгоспників, 20 службовців. Показово те, що партійний стаж 74-х членів перевищував 20 років, що вказувало на вагомні мотиви зробленого вчинку. Переважна більшість із вибулих вмотивовувала самопозбавлення партійності небажанням виконувати партійні обов'язки¹⁰. Закономірним наслідком руйнації монолітності компартійних рядів стала несплата членських внесків, які на 80% наповнювали партійну касу. Так, упродовж зазначеного

року не сплатили або недоплатили щомісячні партійні внески комуністи 318 організацій на суму 77 тис. крб.¹¹

Як результат, прибуткова частина обласного партійного бюджету мало чим відрізнялася від минулорічної – 3.048,3 млн крб. Членських внесків надійшло 2840 тис. крб, прибутків від партійної періодики 198,3, інших надходжень 10 тис. крб. Проте значно зросли видатки – 4.251,6 тис. крб. Зарплата партійних працівників поглинула 2.040 тис. крб. Звертає на себе увагу, що відтепер значно скорочуються асигнування із бюджету КПРС. Цьогоріч союзний партапарат спромігся виділити лише 473,3 тис., що наполовину менше, ніж минулого року¹².

Не приніс стабілізації у фінансовий стан Чернівецької парторганізації і 1990 рік. Переростання демократичних вимог у національно-визвольний рух спричинилося до втрати КПУ монополії на політичну владу в регіоні та проголошення Декларації про державний суверенітет України. Результатом зневіри жителів Буковини у компартійній доктрині стає масове, стрімке скорочення кількості членів КПРС. Такого великого зменшення компартчисельності партія не знала з часів заснування. Протягом згаданого року членства в КПУ позбавилося 2.306 партійців та 131 кандидат. Лише за останні чотири місяці із КПРС порвало 1.070 членів та 59 кандидатів. За соціальним складом: 1.015 – робітники, 689 – службовці, 194 – колгоспники, 366 – пенсіонери. 974 з них перебували в партії понад 20 років. Більшість із них пояснила свій вчинок незадоволенням перебігом “перебудови”¹³.

Закономірним результатом суспільної декомунізації стало зменшення фінансової потуги Чернівецького обкому КПУ. Кількість партійних внесків ледве сягнула двох з половиною мільйонів. Відрахування від прибутків партвидавництва змаліли до 53 тис. крб., інші надходження становили 50 тис. крб. У зв’язку з ростом цін, зросли видатки на утримання партійних органів. Вони сягнули 3.350,8 тис. крб. Витрати на партійну пропаганду збільшилися до 200 тис. крб. Господарські видатки зросли до 732,5 тис. крб. Вперше за багато років до обласного бюджету не надійшло жодного карбованця союзних та республіканських дотацій. Фактично обласний компартапарат був залишений напризволяще. Спричинений ним самим непомірний ріст цін на фоні стрімкого скорочення партчисельності поставив обласну парторганізацію Чернівеччини на межу банкрутства¹⁴.

У 1991 р. симбіоз недолугого компартійного реформування економіки країни із оприлюдненням чисельної кількості комуністичних злочинів минулих десятиліть перетворив КПРС на ключове гальмо як суспільного прогресу, так і державницьких прагнень мешканців регіону. Тому розпад компартійної структури області набирає тотального характеру. Партійна організація налічувала 40 тис. осіб, що на 5 тис. менше, ніж у 1988 р. Загальна департизація підприємств та установ Буковини привела до остаточного розпаду низових партійних осередків. Перестають існувати парторганізації у закладах промисловості, освіти, культури, медицини. Зникають цехові партійні комітети, партгрупи тощо. Ті незначні залишки, яким вдалося врятуватися, втратили можливість перебування на території підприємств і були об’єднані за фаховим або територіальним принципами.

Варто сказати також і про те, що решта компартійців лише номінально перебувала у лавах КПУ. Втративши зв’язок із партією, вони перестали виконувати партійні доручення, сплачувати внески, відвідувати форуми, чим поставили себе поза партією. На жаль, встановити їх кількість неможливо. Очевидно, останні компартійні документи було знищено. Про це говорив у інтерв’ю завідувач кафедри Чернівецького державного університету, доктор історичних наук, професор В. Ботушанський. “Коли будову обкому партії передавали університету, – пригадував він, – ми побачили у підвалах велику кількість знищених документів, відновлення яких було марною справою. Ймовірно, серед них були матеріали, які могли пролити світло на участь партії в заколоті ДКНС, фінансово-господарські звіти, акти розподілу житла, схеми руху коштів, штатні розписи тощо. Запопадливо знищивши документацію щодо останніх днів існування, компартапарат, таким чином, намагався уникнути відповідальності щодо протистояння відновленню державної самостійності України”¹⁵.

Однак вдалося дослідити наступне: упродовж першого півріччя 1991 р. з партійними квитками розпрощалося 1.635 комуністів: робітників – 564, селян – 179, службовців – 619, інших – 277. 1.150 вибулих пояснили свій крок небажанням перебувати в КПУ, виконувати партійні доручення та зниженням авторитету КПРС. Звертають на себе увагу показники прийому в партію. За вказаний період членські квитки отримали 64 особи: 4 робітники, 20 селян, 40 службовців¹⁶. Лише за перше півріччя вказаного року, не заплатили членських внесків 2.367 комуністів із 362 парторганізацій, що становило понад 50% від загального партійного складу¹⁷.

Вперше за всю історію існування комуністична верхівка дозволила на базі компартійного майна утворювати комерційні, малі, спільні підприємства та займатися торговельною діяльністю з метою фінансового виживання партії. Те, що колись перебувало під суворою забороною компартапарату, відтепер у ринкових умовах залишалось єдиним способом хоч якось утриматися на плаву. Проте це

мало допомагало. Прибутки Чернівецького обкому, у цінах 1991 р.), склали 3.245.3 тис. крб видатки – 4.933.7. Припиняються надходження від видавництва партійної періодики, залишаються в минулому дотації із республіканського та союзного бюджетів, замирає будівництво партійних установ, зведення житлових будинків за партійні кошти тощо. Фінансово-господарська діяльність Чернівецького обкому зводиться до виплат зарплат, разових допомог та інших необхідних платежів. Від комерційної діяльності до партійної каси надійшло лише 27,1 тис. крб.¹⁸

Прикінцеві акценти розставила спроба державного перевороту, очолюваного ДКНС. Зазнавши закономірної поразки, очільники ортодоксального крила КПРС ще раз продемонстрували антинаціональну суть Комуністичної партії і тим самим поставили її поза законом. У розпорядженні голови Верховної ради України Л. Кравчука № 1502 – XII від 7 вересня 1991 р. говорилося: “У зв’язку з указом Президії Верховної Ради України від 30 серпня 1991 р. “Про заборону діяльності Компартії України” створити ліквідаційні комісії щодо передачі майна та звільнення працівників партійних комітетів та інших організацій КПУ”¹⁹.

Таким чином, на основі аналізу неопублікованих джерел можна зробити наступні висновки. Оприлюднення політичних злочинів та економічної неспромоги КПРС – КПУ спричинилося до зародження зневіри громадян СРСР у життєздатності компартійної доктрини та доцільності існування компартійної влади як такої. Внаслідок розгортання національно-визвольного руху серед патріотично налаштованої громадськості Чернівецької області відбувається стрімке скорочення компартійних лав за політичними мотивами.

Як наслідок, у 1988 р. зниження фінансової спромоги обласного комітету КПУ Чернівецької області стає помітним. Воно розпочинається із зменшення кількості членів КПРС та несплати ними партійних внесків, що на 80% наповнювали партійний бюджет. У 1989 р. внаслідок загального погіршення соціально-економічної ситуації в країні, значно зменшуються республіканські та загальносоюзні субсидії. Результатом цього стає подальше звуження фінансово-господарського потенціалу чернівецького партапарату. 1990 рік стає знаковим у ході скорочення грошової потуги місцевої компартсистеми. Втрата КПУ провладного монополізму призводить до масового виходу жителів регіону із компартійних лав. Відтак партійна скарбниця стає на межі банкрутства і має змогу здійснювати лише обов’язкові виплати. Злочинна участь КПРС у спробі державного перевороту на чолі з ДКНС не зайвий раз продемонструвала антиукраїнську суть компартії, а закономірне фіаско заколотників поставило КПУ в рамки протизаконної партії. Результатом сказаного стала передача компартійного майна та коштів у руки радянських інституцій незалежної України – тієї, проти якої КПРС – КПУ так запекло боролася упродовж чи не всього минулого століття.

¹ Правда. – 1988. – 14 апреля.

² Статут Комуністичної партії Радянського Союзу. – К.: Політвидав, 1990. – С. 15.

³ Комсомольская правда. – 1991 – 28 августа.

⁴ Комуністична партія України в цифрах. – К.: Політвидав, 1988. – 99 с.

⁵ Коммунист Украины. – 1990. – № 8.

⁶ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). Ф. 1. (Чернівецький обласний комітет Компартії України). – Оп. 60. – Спр. 127. – Арк. 2-67.

⁷ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 332. – Арк. 3-77.

⁸ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 339. – Арк. 18.

⁹ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 60. – Спр. 260. – Арк. 28-29.

¹⁰ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 60. – Спр. 256. – Арк. 5-7.

¹¹ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 337. – Арк. 23-31.

¹² ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 337. – Арк. 5.

¹³ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 60. – Спр. 386. – Арк. 21-22.

¹⁴ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 348. – Арк. 8.

¹⁵ Інтерв’ю з В. Ботушанським, записане 19.07.10. (Особистий архів автора).

¹⁶ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 60. – Спр. 469. – Арк. 16-17.

¹⁷ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 356. – Арк. 23-24.

¹⁸ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 356. – Арк. 8.

¹⁹ ДАЧО. Ф. 1. – Оп. 60. – Спр. 495. – Арк. 1-3.